

Božična

Božični čas...

ko angel iz nebes zlat trak
na svod pripenja,
nekód pa v Mir pozvanja...

Dahnila vame
je toplota Rojstva,
objela me
živali je dobrot.

Otrok, pastirček v hlevu:
dih vola greje kožo,
telo premrlo,
a jezik cunje boža...

Otroštvo naše bedno,
v trepetu pred Herodi —
grenko-sladak spomin
ostane nam vse dni.

Otroštvo naše,
zavito v cunje in temo:
svetila mu samo
je Zvezda z Jutra...

Otroštvo naše revno —
na veke naj častijo
te Modri kralji,
hiteč pred te z darili!

Alojz Gradnik

Nu pot

Tvoja noga naj prezira
ravno smer in črto tira.
To je pot samo za stroje.
Nič ne boj se druge hoje:
s soncem, z vetrom in z oblaki
dalje vodijo koraki,
samo z njimi se vsevdilj
višje dvigal bo tvoj cilj.

Leopold Stanek

Pratika

Od dneva Rojstva
do dne Treh kraljev
so jaslice med nami:
ob njih smo zbrani

otroci in odrasli.

Nebeška zvezda
vse dni nam sveti,
vsevdilj pred nami hodi
v deželo tajn nas vodi...

Med tem v peščeni uri
poslednje zrno
za svojo težo pada:
spet vkraj je leto êno —

obrača uro roka mlada.

Na mehkem mahu
sred črede in pastircev
naj glava mi počije,
a srcu Luč naj sije!

Iskoved v tišini

Pohlepnim čutom vdan odkrivam raj
si dan za dnem, prelahkoverno vnet,
odkrivam v rosi izgubljeno sled,
pobraten z vsemi dvomi naskrivaj.

Prevračam svet in stiskam mu roko
kljub črvom in obupu in pogrebom,
za ničevim trenutkom grem s strastjo,
za modrim hlapom rož pod letnim nebom.

Hlepim za nežnostjo, hitim nešteto krat
za dihom lip, za vonji svežimi otav,
opije svilnih las me pramen plav —
a v srcu vre mi neprestan prevrat.

Nezvest, nasprotij poln, pogosto ljubim
le s krutimi, sovražim z milimi očmi,
kalim si mir in si grenkobo snubim
prezira poln s poslednjimi močmi.

Ni v vsem prostoru, koder vlada čas,
dovolj lepote, da bi ostal jim zvest,
saj je ves lesk, vsa globokost za nas,
zato si iščem dan iz samih zvezd.

Nezaupljivega samo skrivnost me zmaga,
premakne med svetovi mi mejnik,
soglasja tajnega poljubi moč me blaga,
potem strmim v dno čistih praoblik.

Villonska balada o starki

Iz prožnih tvojih udov še pred leti
je izpuhtevala pomlad gorkó.
Čeprav samotna — videla cveteti
si vnuke — in bilo ti je lepó.
Pravično si razdala vse zlato
na zadnjo uro se pripravljajoč,
prepričana, da milostno nebo
vse dvojno povrnilo bo nekoč.

Ko si hudó zbolela, tu vsi sveti,
ki vanje verovala si trdnó,
ti niso mogli bolečin odvzeti.
A tvoji — godrnjaje so celó
preklinjali starikavo telo,
želeč si tvoje smrti na vso moč.
Ti si trpela v veri, da nebo
vse dvojno povrnilo bo nekoč.

Ležati nisi mogla, ne sedeti,
a ko razkrajalo se je meso,
v hiralnici pustili so te umreti.
In tvoji niso prišli za slovo
škropit te z blagoslovljeno vodó.
Pozabljena sklenila si obroč
trpljenja, v trdni veri, da nebo
vse dvojno povrnilo bo nekoč.

Poslanica:

Za krsto le berači zdaj gredó,
hvaležno tebe se spominjajoč;
četudi ne verjamejo v nebo,
če mogli, dvojno vse vrnili bi nekoč.

Villonska balada o Dušanu Ludviku

Ne moreš potegniti več mostu
v odmaknjen čas, некоč gostó posut
s stopinjami dekliškega glasu.
Ti, brodolomec mesečnih minut,
usodo kolneš, ki z udarci knut
te biča, reže tenko grenek kruh
in srčno kri odpija za tribut —
o Dušan, zdaj postal si potepuh!

Splahnele sanje res so brez sledu,
vihar zajel zemljó do obeh polut,
igračka — v njem vrtiš se brez miru,
spoznal si, da grenkejša od klofut
je dan brez sanj, brez smeha in pobud.
Sicer si reven, kakor poper suh,
pa dvigal bi še zlomljeno kreljut? —
O Dušan, zdaj postal si potepuh!

Kot klatež vsako jutro od gladu
na trdo pas pritegneš, pa nadut
si misliš, da je včasih, in daru
ne sprejmeš, ker nazaj drži te stud.
Slabo oblečen in slabo obut
še za dekliški smeh imaš posluh,
srcé pa je bolnó ti, skrhan čut —
O Dušan, zdaj postal si potepuh!

Poslanica:

Da sebi ubežiš, kot Večni jud
bi plazil se, za lepa slep in gluh,
pa pesmi vse zamenjal za pršut —
o Dušan, res, postal si potepuh!

Balada o grehotni fregati

(Tango argentino)

Niči Cankarjevi

Grozljive romance
v kabini vrh krova prepeva
prelepa kraljeva
Oceana
Evgenija Eva
za poročnike in kapitana,
a stance strupeno sladkobne
o strastni ljubavi
trem mladim kadetom,
ki pomladno vihravi in zdravi
niso znani še s tohlím, pomehkuženim svetom.

Proti jugu se nese
s prebelimi jadri ponosna fregata
kakor ptica čez morske puščave,
kakor vest, ki pozdravit nam sestro in brata
spè v nedoúmne, okrutne daljave.

Zvečer, ko mornarja
otožnost s sinjine in z zvezd ogovarja,
ko se morje zeleno
odene v vijolične sanje,
in ponoči je čuti
vrh krova v kajuti
pritajeno
šepetanje.

Prelepa kraljeva
nikdar ne sameva.
Poročniki in kapitan
so že vasovali
pri grešnici zali,
ko prvič prejadrala je Ocean.
Sedaj je čarovnica mala,
hči ognjene krvi,
zapeljala
— morda iz osvete —
kadete;

kar po vrsti vse tri.
Nevarne,
kovarne
v ekvátorskih vódah so mlačne noči!

Mornarjem, krmarju in matu
so tihi pomenki
o blodni mladenki
razvedrilo in upanje hkratu.
Po vsej barki
le o njej, le o njej gre razgóvor,
saj je — skratka —
vsa posadka
zaljubljena v svoj prepovedani tóvor.

V tistem času je mlad Mehikanec,
razvratnež, razsipnik, kralj petroleja,
Evgenije Eve zavetnik in znanec,
kar križari po morjih s fregato,
stopil v mestu Tampico
na barko veliko,
razkošno bogato,
in odplul njej nasproti
po širni,
nemirni,
razburkani poti.

Trijè so se južnoameriški kralji
tudi lepi kraljevi
Evgeniji Evi
nasproti podali
čez neskončne azurne dobrane
pod zvezdami Južnega križa:
ponosni kralj kave,
ponosni kralj riža
in najbolj ponosni kralj mračnih
bordelov Brazilije.
O Gospod, ti se usmili jej!
Turobne armade
luetičnih ljubic in lačnih
ji sinove morijo
v fantastičnem mestu, v prestolici Rio
de Janeiro. Brez vere, brez nade

zrè v čase bodoče.
Sam Kristus tam vrh Corcovada stoji,
se noč in dan joče
in ròke nad pravljìčnim mestom drži,
nad maternim mestom pregrešne,
denarja požrešne,
v grehotah neutešne
Brazilije.
Če Gospod se ne usmili je,
že kmalu mogoče
jo bo tepla
nadloga potresa in toče
iz ognja in žvepla.

Neko noč
se zasveti komet sred azura.
Še romanco pojoč
se zdrzne kraljeva in krične: Ta ura
mi prinaša pomoč.
In vsa razsvetljena
pravi mlada in dražestna žena
kot iz sanj prebujena
strmečim možem:
Ta trenutek izvem,
za kaj sem rojena.

Drugo jutro fregata pristane.
V pestri luki so zbrane
že ladje ameriških kraljev,
vladarjev denarja.

V spremstvu glavnega ceremoniárja
se Evgenija Eva,
spokorjena kraljeva
Oceana
podá, ko povabi s seboj oficirje,
v gradič kraj pristana,
kjer čakali
vsi štirje
so kralji.

Pred vsemi lepo se prikloni,
ki vanjo pohotno bolščiijo:
Ničémni so vaši milijoni,
kralj riža, kralj kave, kralj greha
in ljubi moj, dragi moj kralj petroleja!
Adijo!
Le Bog mi odslej bo uteha,
po ljubezni njegovi me žeja.

Štirje kralji
so se krohotaje podali
v razvpiti lokal »Noktambil«,
med šumenje šampanjca in svilenih kril,
kapitan in poročniki broda s kadeti
pa ostali kraj nje so prevzeti
in poljubljali njeno rokó
za slovó.
Zdaj v blaženo pojdem deželo,
je rekla, nadzemnih obetov.
Nato poljubila je čelo
najmlajšemu izmed kadetov.

Razbrzdána kraljeva
Evgenija Eva
postala je krotka sestra Modesta,
kralja Dobróte nevesta.
In daleč od svetle in radostne luke
je gobavcem lajšala muke.

A še tisti dan,
ko je grešna fregata priplula v pristan,
so se ustrelili:
kapitan,
poročniki broda
in — škoda —
vsi trije kadeti.
Niso mogli več dalje živeti.

Tak je konec te
oceanske balade.
Naj vam vnide v srcé,
žene lepe in mlade.

Svečenik govori

(Motiv po dramatični pesnitvi starih Inkov)

Poglej, poslušaj me, moj sin,
Kako sem slaven, ker vse vem,
Vse vem
In sem skrivnost, moj sin!

Vse imam v moči svoji
In silo, da te dvignem —
Naredim velikega,
Uglednega, mogočnega.

Saj sam sem vzgojil te
Ko bil si še otrok.
In vse preveč te ljubil —
Da zdaj bi te izgubil?

Zato poslušaj:

Domovina te ljubi,
Ljubimka se s tvojo lepoto.
Vse, prav vse deli s teboj:
Nebeške in zemske strasti.

Naj najde, kar si sama želi,
Na tebi se pogled njen naj ustavi,
Spozna naj, kaj moč je tvoja
Da sovrage svoje pomori.

Ah! Vse, karkoli naj bo, bo lepo,
Kar iz tebe napravila bo.
Da ne boš nikoli tožil bridkosti —
V srce zaklepaj skrivnosti!

In hčerko njeno želiš,
In zahtevaš:
Si že začaral zvezdo to,
Si že prespal noč z njo?...

Poslušaj, ne delaj tega!

Ne želi stvari,
ki te v srcu mori.
Ljubezen njena tudi zate gori
In junak njen si samo ti.

Joj, kako je ljubljena.
Ali hočeš zvezo to razdreti?
Hočeš obupan v dalje?
Hočeš si ob zidu glavo streti?

Domovina ne dovoli tega, le glej!

Kako zelo Kajlur skriva ljubezen.
Če sedaj njemu
Zaupajš besede,
Grmel bo v gnjevu, ki peče in žge.

Vendar ti, ki vse to veš,
Kaj mora mož storiti,
Veš, kako vse mora biti.
Glej, da boš junak!

Cvetko Golar

Potonika

Lepa je roža rdeča potonika
na robu zelene gorice —
globoko se sklanja na gredice,
ko jo zaliva mlada Polonika.

Cvete ob nizki leseni hiši,
v njej siromaštvo, mati skrb diha —
tenek se jok otrok iz nje sliši,
ki že opazuje smrt jih tiha.

V nedeljo gre k maši potonika
v roki blede in bele device
v oltar Marije, žalostne kraljice
gleda ponižno dekla Polonika:

»Gorko poglej me, milostna mati,
v srce in roké me objemi svete —
naj mi ne vzklije pod srcem dete
nimam mleka in kruha mu dati.

Lakota, bolezen in beda
so naša nesveta trojica —
v razpadla in votla njih lica
obupno oko naše gleda.

Vzemi rožo, lepo potoniko,
kot srčni je plamen goreča,
brez sadú se osuje dehteča —
spomni, Marija, se na Poloniko!»

Dušan Ludvik

Na jesen

Listje letelo je z brez,
grozdje dehtelo je vmes,
vali bučali čez jez,
kakor takrät!

Pusti so dnevi med zidi,
sled se še tvoja v njih vidi
vabi zaman te: »O pridi,

kakor takrät!»

Čutim na ustnih tvoj dih,
pogled še vdan je in tih,
mnogo obeta tvoj vzdih,

kakor takrát!

Toda čez steze nekdánje
so se razlezle kotanje,
solze priteklo so vanje —

kakor takrát!

Franjo Tominec

Deklica

Deklica moja,
kaj te boli,
mi povej,
da v očeh
več sonca ni.

Ti me ne ljubiš.
To me boli,
da kajkrat
prejočem
dni in noči.

Fran Tratnik

Aforizmi

Umetnost se druži našemu življenju že v jutranji pesmi mladosti z nežno zvonečimi zvoki, glasno nas spremlja v dan življenja strasti, v trpljenju nas dviga, čisti nam dušo nemira, da občutimo na večer njen globoki akord...

Neugasljivo tli na dnu umetnikove duše... Čim večji je plamen, tem več je žerjavice, čim večje hrepenenje, tem večja bolest — —

V umotvoru izraža umetnik občutje življenja, katero je v njem samem, ne v naravi, ki jo je oblikoval. S čustvom umetnosti koplje in raziskuje sebe samega, zaklad globine nature, ki je v njegovi duši; zakaj v njej so one tajnosti neskončnih dalj, ki mu jih je dano slutiti, ter ga pelje k večni lepoti.

Veliko delo umetnosti nosi v sebi nešteto odprtih misli, katere je vzbudil instinkt čustva in jih je umetnik med ustvarjanjem preživel. Osnovna ideja veže te misli; kot žarki blestečega telesa so, ki vodijo k novim idejam umetnosti, vžigajo nova spoznanja, razsvetljujejo temo, nam dajejo luč...

Umetnik mora iz gladkih cest na pot, ki vede k njemu samemu. Kakor izraz, tako naj tudi svet in življenje, katerih obliko nosi njegova umetnost, ustvari in razvije v sebi. Njegovo delo naj vsebuje njegovo podobo, skuša naj v njem rešiti svoj jaz, ker to je največ, kar bi mu bilo mogoče doseči...

Umetnost je narodova najgloblja korenina, ki mu dovaja sok notranjega življenja; obenem je njegov najvišji vrh, po katerem se meri višina njegove kulture. Umetnik v ustvarjanju obsega dobo časa, v kateri živi. V realizaciji nastopa sicer kot samostojen tip, kar daje njegovemu delu individualen izraz. Ker nastane umetnina elementarno, s silo posebne čustvene dispozicije, zato vsebuje značaj duha stvaritelja, kakor tudi zemlje, iz katere je tvorec zrastel, psiho življenja njegove rase.

Tudi v malem narodu lahko tli toliko isker notranje lepote, da se vzbude plameni, ki se kot rože spleto v venec vsečloveške lepote in s tem utemelji zahtevo, naj ga svet ne sodi po njegovih slabotnih telesnih močeh.

Ivan Conkar

O umetnosti

Za izobrazbo umetniškega čuta ni poglavitno, koliko je človek videl podob in kipov, temveč kako jih je gledal.

Vsako stoletje, vsako desetletje in vsako leto ima svoj poseben obraz, ki se razodeva ter se mora razodevati v vsej kulturi, torej tudi v umetnosti. Da je slikal Velasquez kakor Murillo, bi bil Velasquez mazač.

V razstavo je treba stopiti brez predsodkov. Srce željno lepote, oko nepokvarjeno ter za lepoto sprejemljivo — to je vse, česar je treba človeku, da spozna umetnost ter jo uživa.

Umetnost je treba gledati z očesom, ne z jezikom.

Kdor je umetnik, ne poje, ne slika, ne modelira predmeta kakor je, temveč poje, slika in modelira tisti vtis, ki ga je bil predmet napravil na njegovo dušo.

Povrnimo se k umetnosti in lepoti. Otresimo se šolskih nauk in žurnalistične učenosti ter uživajmo, kar nam je podaril Bog iz rok naših umetnikov!

Lepota je kakor Bog. Večna je in neskončna, neobsežna in neobsežna.

Mrtva je podoba, ki ne razodeva duše umetnikove. Portret bodi najprej podoben umetniku, potem šele modelu.

Doba, ki se ustavi na poti ter ne zaupa sama v sebe in v svojo kulturno moč, je mrtva, neplodovita doba — pečena pustinja sredi zelenega polja.

Upajmo, da se razmerje med naročevalcem in umetnikom vsaj nekoliko ublaži, da se vsaj približa tistemu idealnemu razmerju, v katerem bi se naročevalec čutil hvaležnega obdarovanca, ne pa bahavega mecena.

Resničen umetnik poda v vsakem umotvoru sebe samega, sebe vsega, kakor je bil v tistem trenutku, ko je umotvor zasnoval.

Štimunga je prvo in je vse; dovršena tehnika je seveda predpogoj!

Henrik Smrekar

O umetnosti

Učenjaki so štacunarji, ki imajo ves svet v škatljice razdeljen. So birokratje, ki imajo vse ljudi v posebnih aktih popisane. Brigata se »Bog« in »Narava« za štacunarje in birokrate! — V čisti umetnosti ni struj, to je le varljiv videz. Vsak pravi umetnik se pogovarja le z »Bogom« in »Naravo«, za čenče strokovnjakov-registratorjev nima ušes. Umetnik strujar pač le izdeluje. Čevljar ima svoja kopita, krojač svoje modne žurnale. Umetnik ne črpa svojih navdahnjenj iz galerij, razstav in revij, — svojega znanja ne iz akademij. Dokler otrok ne shodi, ga morajo pač držati in voditi. Žalibog, pa na mnogih akademijah dandanes grasira rahitis. —

So »umetniki«, ki dihamo, duše pa le nimajo. Se pravi, — vsaj svoje ne, samo izposojeno, še rajši izposojene. In te izposojene duše menjajo pogostejše kot n. pr. nogavice. Imamo v Zagrebu kiparja, ki ima sto genijalnih duš, zapored ali vseprek hkratu, čisto njegova pa je le duša politika in trgovca.

Niti »dobak« ni v vsem trdna podlaga za edinstvo v stremljenjih. Kakšne skupne znake dobe imata n. pr. Brueghel in Rubens, (ki sta si tako blizu po času, da lahko rečemo, da sta istodobna) — z italijansko umetnostjo iste dobe? Nekaj pa imajo vsi ti in še drugi »bronasti spomeniki« iste dobe vendarle skupnega. Je to življenje, njih dela žive, ker izvirajo iz polnokrvnega življenja, ne pa iz suhoparnih teorij in ideologij! —

»Literarna umetnost!« Ali — »primitve tate!« Katera umetnost more biti bolj in zares literarna kot tista, ki je izkonstruirana na osnovi literarnega programa, iskane ideologije.

Izkonštruirana, ne globoko in iskreno doživljena! Slišiš besede: barva, linija, kompozicija, statika, volumen, harmonično vravnovešanje itd. Besede, besede, besede, — z eno besedo literatural

Čemu govoriti s tolikšnimi poudarki o bistvenih komponentah umotvorov, ki so same ob sebi umevne? Nalij H_2O v šampanjsko steklenko, ali se bo voda v šampanjec spremenila?

Čemu govoriti? Ker so v besedah plodoviti, v dnu duše pa ali sterilni, — ali pa so se šibki udali terorju diktiranih besed in svoje resnično življenje v sebi zatrli ali pa mu vsaj zapirajo izhod v svet — v strahu, da ne bi pred mogočnimi diktatorji, historiki-histeriki, kritiki in kritikastri veljali za vpoštevanja nevredne ali vsaj manjvredne — literate! Beraštvo in bedaštvo!

Živo ljudstvo zahteva življenje, išče ga in ga sprejema s pohvalo in zahvalo, — izspintizirane formule pa odklanja in preganja.

Naj živi življenje! Naj žive literatje Michelangelo, Rubens, Rembrandt itd., Goya, posebno še Goya. So med njegovimi grafičnimi deli stvari, ki so po formi zelo pomanjkljive, grdo zarisane — a vroče življenje je v njih, — vulkan jih je izbruhal. In vroče življenje dajejo, ne mrzlih teoremov! —

»Kaj je lepota?« — vpraša likovni Pilatuž. Odgovarja Rodin: nič ni grdega na svetu: Grde so le človeške družabne konvencije, napačno je gledati na umetnost z rasnega, seksualnega stališča — in plitvo. Ne žalite »Boga«, ki je svet in je »svet ustvarilec«.

Tisti, ke preganjajo nagoto in bi radi odpravili dosedanji naravni način ploditve bitij ali ga vsaj skrivajo in ga na skritem kraju sami radi goje, naj malo pomislijo, da razglašajo s tem »Boga« za največjega, najgrjega grešnika. Bodite logični, bodite dosledni!! Skozi kalno, umazano steklo se vse kalno, umazano vidi. —

Umetnost razglašajo za luksuz! Ljubi kristjani, kakšno obširno knjigo bi moral napisati, da bi Vam pokazal in dokazal, kako sami sebe bijete po zobeh in po glavi, Vi slabo vzgojeni, po šolah in po »praktičnem življenju« na kriva pota odrinjeni otroci! Zavrgli ste, zametavate sladka jedra življenja, za trpke lupine pa se pulite, tepete in koljete! In kadar se v močvirju Vaše duše oglasi potopljeni zvon čiste, neokrnjene, nedolžne mladosti, — ga brž preprijete z umazanim hripavim glasom »praktičnega« odraslega. Sram Vas je glasu tega zvona, — »otročarij« — o bedaki, živi mrtveci!

Blagor otrokom, ker njih je nebeško kraljestvo! Ne poslušajte Satana — Mamona — Antikrista, sicer je že Vaša duša za večno pogubljena!